

Venkovská feudální sídla a jejich hospodářské zázemí

PETR CHOTĚBOR

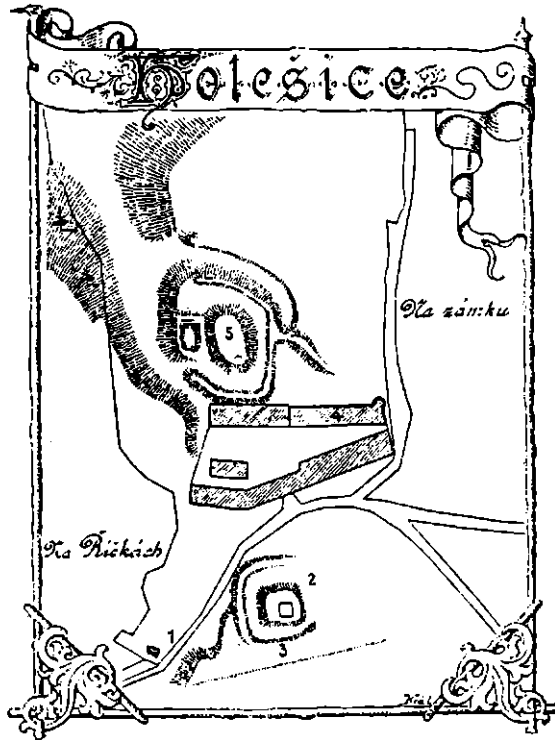
Hospodářské zázemí českých tvrzí patřilo neodmyslitelně k obrazu české kulturní krajiny ve středověku. V řadě případů tvořil hospodářský dvůr jakýsi spojovací článek mezi panským sídlem a vesnickým osídlením. Variabilitu vzájemného vztahu tvrze a dvora i variabilitu vlastní stavební podoby dvora musíme ovšem předpokládat dosti velkou.

Jsou-li ovšem možnosti komplexního poznání tvrzí samotných značně ztíženy velkými ztrátami a nerovnoměrným zachováním a zatím i zpracováním, je situace jejich hospodářských dvorů v tomto směru nepoměrně horší. Vlastní obytné stavby tvrzí, které byly z celého areálu stavebně nejkvalitnější, byly často uchovány, avšak jejich okolí se výrazně proměnilo. Starší středověké dvory ve vsích, které dále fungovaly, zanikly většinou bez jakýchkoli stop. Existující dvory, většinou barokního stáří, středověký stav nerespektovaly a nemohou jej tedy ani vzdáleně evokovat. Jisté není **z**pravidla ani jejich umístění na temže místě.

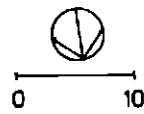
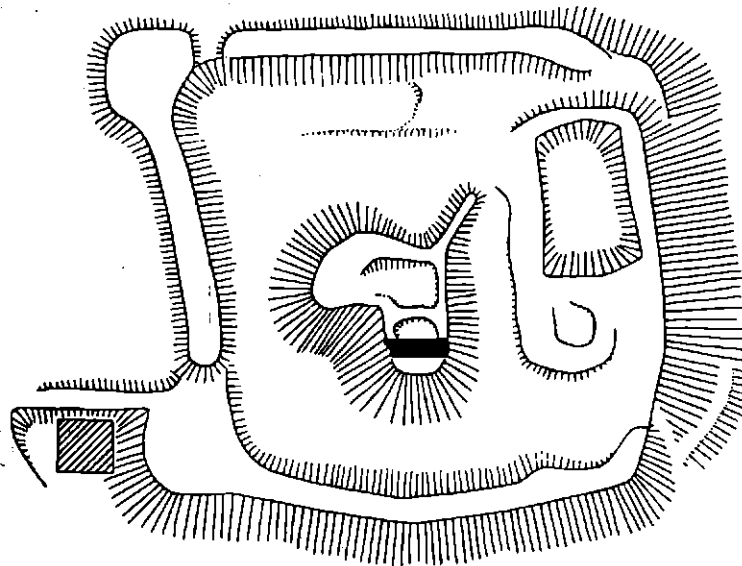
I přes tyto nepříznivé okolnosti byla hospodářskému zázemí českých tvrzí již několikrát věnována pozornost, a to zčásti právě na půdě konferencí středověké archeologie (Kasička 1985, Chotěbor--Smetánka 1985). Významně doplnily naše znalosti povrchově zkoumané lokality z okolí Plzně, Třebekov (Anderle—**Rožmberský**—Švábek 1984) a Džbánek (Anderle—**Rožmberský**—Švábek 1985). Znovu potvrzují skutečnost, že největší naděje na získání alespoň části informací je na lokalitách zcela zaniklých. Během posledních let přinesl povrchový průzkum, zaměřený na takové lokality, přece jen určité výsledky. Shromážděný dokumentační materiál, a to včetně lokalit již dříve publikovaných, zatím rozhodně nepostačuje pro přehledné shrnutí problematiky nebo pro pokus o typologické dělení. Cílem tohoto příspěvku je proto spíše obohatit příklady dosud známé o další a dát tak možnost většího výběru při úvahách o případném archeologickém výzkumu.

Prvé dvě lokality jsou poněkud atypické. Tvrziště Holešice leží v katastru obce Chrast ve Středním Povltaví. Jeho valové opevnění vymezuje větší areál, než je v průměru obvyklé. Lze proto předpokládat, že vedle hlavní obytné budovy, z níž je dochován zbytek zdiva, stály uvnitř ještě další stavby. Skutečně se zde v reliéfních náznacích zachoval obdélný půdorys budovy zřejmě s asymetrickým vnitřním členěním. Protože však o typu tvrze víme příliš málo, je třeba připustit i možnost, že šlo o budovu obytnou, ať již o samostatný palác vedle centrálně umístěné věže nebo o rameno dvoukřídlé obytné budovy. V těsné blízkosti tvrziště stojí hospodářský dvůr s renesanční sýpkou a fragmentem opevnění (hradební zed a nároční válcová bašta). Dvůr lze považovat jak za původní hospodářské zázemí tvrze, tak i za mladší sídlo. Pro úplnost je ovšem nutno dodat, že A. Sedláček uvádí ještě další tvrziště, které považuje za starší (situace obou tvrzišť a dvora viz A. Sedláček 1897,70). Písemně je Zdislav z Holešic prvně zmiňován r. 1365 (Arch. mus. cit. A. Sedláček, o. c), tvrz je výslovně uvedena k r. 1407 (AČ 35/214 n. čís. 40 cit. A. Profous 1947, 666). Stavbu větší tvrze dává A. Sedláček do

Obr. 1. Holesice, k. ú. Chrast. Celková situace dvou tvrzišť a dvora podle A. Sedláčka. 1 — cesta od Orlika; 2 — tvrziště „na Hlíkách“; 3 — cihelná pec; 4 — stavení, bašta; 5 — tvrziště na zámku.

Obr. 2. Holesice, k. ú. Chrast. Měřený terénní náčrt většího tvrziště. Zaměřeni autor.

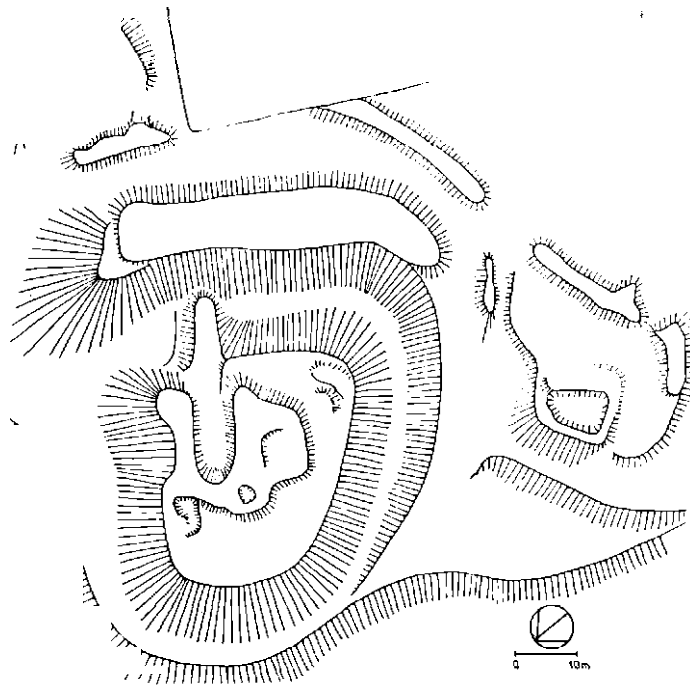
souvislosti s postoupením tvrže Zdeňkovi ze Šternberka v době bojů Jiřího z Poděbrad s jednotou zelenohorskou, v téže době měl být opevněn i dvůr (Sedláček, o. c, 71—72).

Pozůstatek opevněného sídla poblíž vsi Žáravice u Přelouče je situován na výrazné terénní hraně nad svahem k rybníku. Podle své rozlohy i význačného postavení v terénu by toto sídlo mohlo být považováno i za malý hrad. Jeho původní název a tím i datování jsou problematické. Žáravice se v písemných pramenech důsledně uvádí pouze jako ves, o feudálním sídle nejsou zprávy (Profous—Svoboda 1957, 806). Některými autory je pozůstatek tvrže u Žáravice spojován se zaniklou středověkou vsí Sušiny (např. Sedláček 1882, 73, Svoboda 1986, 373). Zde je písemnými prameny doložena tvrz, která koncem 15. století patřila Janu Kozlovi ze Sušin. V r. 1492 byl Jan Kozel jako škůdce (zřejmě po dobytí tvrže) zajat Vilémem z Pernštejna, který krátce nato Sušiny (tvrz se dvorem a ves pustou) od Jana koupil a připojil ke svému pardubickému panství (pernštejnský kopiář a arch. č. VI. 530, 533 cit. A. Sedláček o. c). Místní název Sušina se však alespoň dnes vztahuje k zalesněné mírně vyvýšenině, která je od vsi Žáravice vzdálena asi 2 km a to na stranu právě opačnou než opevněné sídlo. Povrchovým průzkumem lokality Sušina však žádné zbytky vsi nebo tvrže zatím nalezeny nebyly.

Vlastní sídlo u Žáravice zaujalo vyvýšeninu jazykovitého tvaru, která je prakticky vykrojena z výrazné terasy. Obklopuje ji mohutný příkop, který ve svahu nad rybníkem přechází ve výrazný stupeň. Val za příkopem je za dnešního stavu dochován jen v nejvyšším místě proti terase. Za ním a za druhým příkopem, mnohem mělčím, jsou zbytky objektů, které s vlastním opevněním nesouvisely. Lze je proto pokládat za pozůstatky hospodářského předpolí. Situace je tu částečně zničena plochou pole, která je proti svému okolí mírně snížena. Keramický materiál nalezený na tvrzišti i v předpolí pochází z 15. století.

Další lokalita, Branovice u Týna nad Vltavou¹⁾, ilustruje spíše možnosti stavebně historického průzkumu dosud stojících dvorů. Jde o zaniklou ves, dnes již jen osamělý dvůr se třemi rybníčky. V prostředním z nich je dochováno malé tvrziště se zbytky zdiva, mapa stabilního katastru obce Dobšice z r. 1828 však tento ostrůvek nezachycuje. Hospodářský dvůr je v jádře renesanční a je možné, že je přestavěným původním dvorem příslušným ke tvrzi. Dobře patrná je i mladší renesanční fáze, v níž byl dvůr prakticky změněn v náročně vybavenou šlechtickou residenci (kolem r. 1600). Z období pozdního středověku by mohla pocházet severní ohradní zeď dvora, prolomená jednoduchými střílnovitými okénky. Dvůr se připomíná v r. 1535 jako sídlo Albrechta Býšovce z Býšova (Reg. půh. kom soudu G 3 cit. A. Sedláček 1884, 196). Branovice, zejména jejich renesanční a pozdně renesanční stavební fáze, budou podrobněji zpracovány v souvislosti s renesančními tvrzemi v Čechách (Chotěbor v tisku).

Za zaniklou ves s tvrzí byla na základě prvního povrchového průzkumu považována lokalita Doubravka, k. ú. Újezd na Rokycansku. Při této příležitosti (v r. 1982) bylo však zaměřeno pouze vlastní tvrziště. Proto byl r. 1986 průzkum opakován za účasti Z. Smetánky a I. Boháčové, tentokrát se zaměřením na ostatní reliéfní pozůstatky. Nevelké kruhové tvrziště opevněné příkopem a valem zaujalo nároží výraznější terasy. V mírném svahu pod touto terasou byly zachyceny reliéfní pozůstatky hospodářského předpolí. Především byly zjištěny fragmenty kamenné zdi, která ohrazovala rozsáhlou plochu, a uvnitř této plochy několik objektů. Nejvýrazněji! z nich obsahuje větší množství vypálené mazanice. Deprese jihozápadně od tvrziště mohla být původně rybníčkem nebo vzhledem k obnažené skále i lomem. Zjištěné reliéfní útvary v předpolí tvrže je třeba vzhledem k charakteru ohrazení považovat za pozůstatky spíše hospodářského dvora než za zbytky vesnice. Hašek z Doubravice je zmiňován v r. 1400 (Copiar. Przemysl. 22 cit. A. Sedláček 1889, 204), popluží prodal další držitel Michal Chabec ž Doubravice faráři v Cerhovidch r. 1409 (Lib. etect VIII. 79 cit. A. Sedláček, o. c,

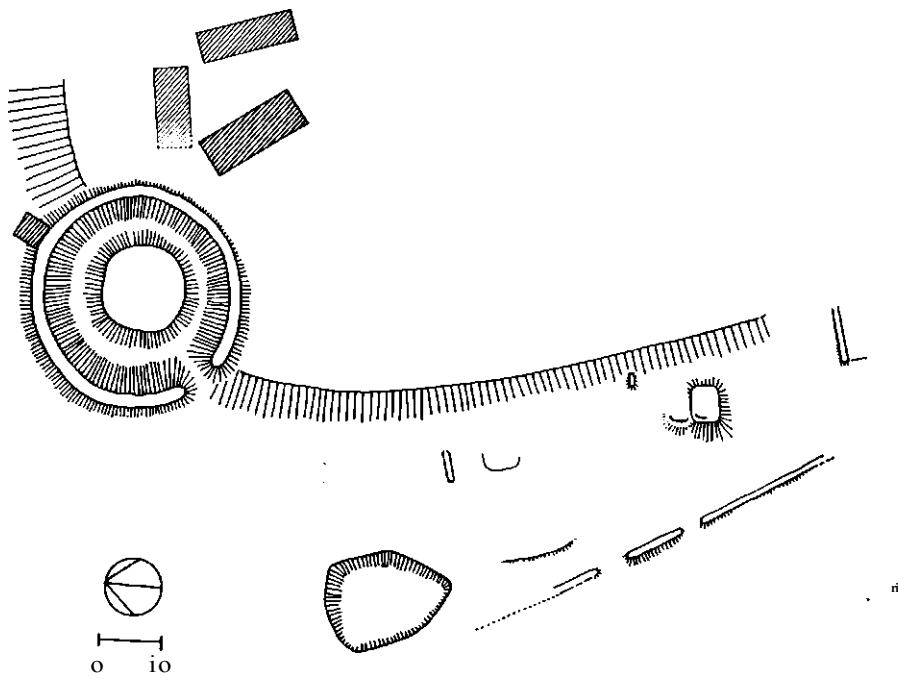
Obr. 3. Tvrziště u obce
Žáravice (Sušiny?),
celková situace. Zamě-
ření M. Fuchs a autor.

Obr. 4. Branovlec, k. ú.
Dobšice. Výsek z mapy
stabilního katastru z
r. 1628.

Obr.6.Branovice,k.<

Obr. 7. Branovlce, k. ú. Dobilce. Stfilnovltá okénka v severní obřadní zdi dvora. Foto autor.

Obr. 8. Doubravka, k. ú. Újezd. Celková situace tvrZUte a stop dvora. Zamířeni I. Boháčové, Z. Smetánka a autor.

205). Pustá ves Doubravice se uvádí r. 1547 (DZ 45 D cit. A. Profous 1947, 445). Tvrziště patrně zaujalo již F. A. Hebera, který je bez uvedení názvu zřejmě zobrazil na tabulce se situačními plány (Bukačová - Miler 1985), situaci uvádí rovněž A. Sedláček (o. c, 204).

Velice zajímavou lokalitou je zaniklá ves s tvrzi Střítež v k. ú. Nejepín u Chotčboře. V zalesněném údolí, kterým protéká potok, je dobře patrný systém někdejších rybníků. Jejich hráze jsou protržené. V jednom z rybníků, do něhož ústí ještě další přítok, je dochováno tvrziště. Na jeho vrcholu stávala patrně podle zbytků zdíva dvouprostorová obytná, patrně věžovitá stavba. S hrází rybníka souvisí jednak rampa, kterou lze sestoupit až na jeho dno, jednak větší plocha, oddělená od břehu úzkou, dnes suchou strouhou. Tato plocha vykazuje reliéfní stopy několika objektů. Největší z nich byl patrně porušen protékající vodou, která si našla nové koryto. Původní úzká strouha vedoucí z rybníka byla snad náhonem a jeden z objektů mohl být mlýnem. Otázkou je, zda omezená plocha mohla postačit pro umístění celého dvora. Přístup do vlastní tvrze mohl být jak z této plochy, tak i z hráze. Nalezená keramika pochází z 15. stol. Tomu odpovídají i zmínky v písemných pramenech. Benešek ze Stříteže se uvádí v r. 1440 (AČ 1/256 cit. Profous—Svoboda 1957, 206), r. 1546 se zmiňuje Střítež tvrz pustá, dvůr poplužní pustý a ves tudíž pustá (DZ 7 J 17 cit. A. Sedláček 1900, 300).

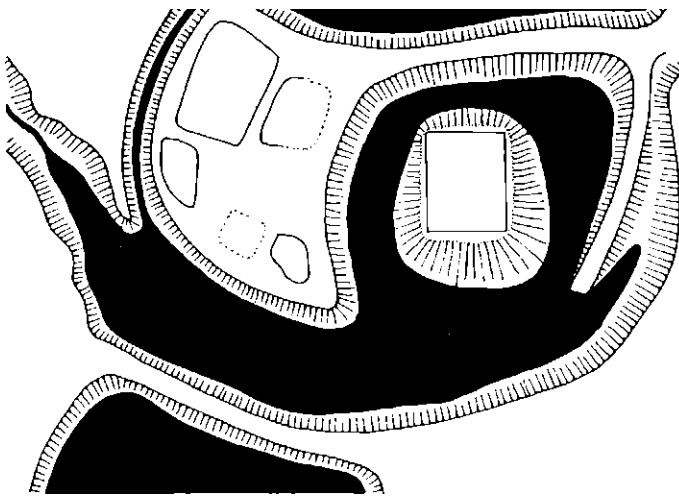
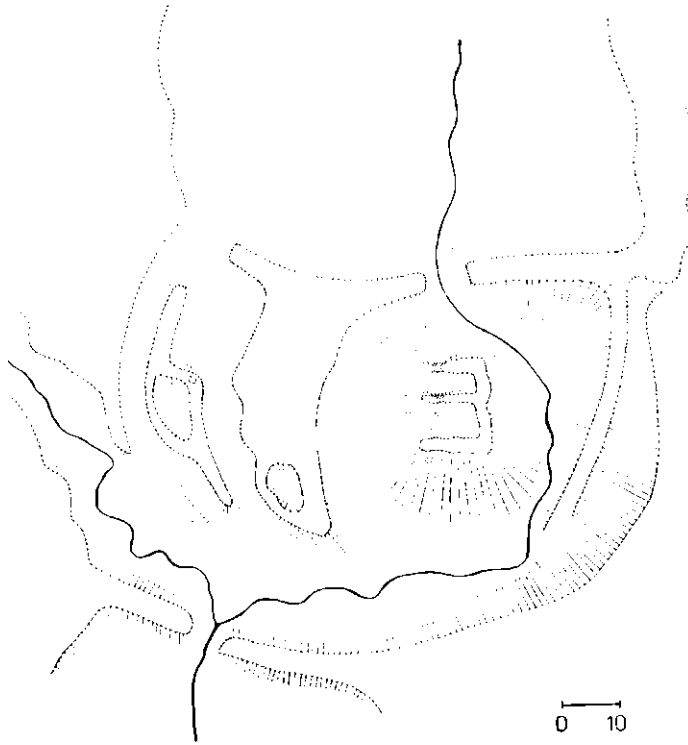
Zaniklá tvrz Nelechov u Ledče nad Sázavou patří k těm, u nichž nelze předpokládat vesnici. Nejbližší vsí jsou Kouty, v jejichž katastru lokalita leží. Dobře dochovaná tvrziště nese dosud zříceninu obytné věže, která byla jedinou obytnou stavbou. Páhorek je obklopen příkopem, který se na severní straně rozšiřuje v rybníček. Val probíhá: pouze na západní a jižní straně. Jihovýchodně od tvrze jsou na ploše za příkopem valovité reliéfní útvary, které zčásti zavazují na opevnění. Na okraji terasy je menší prohlubeň, která je patrně rovněž pozůstatkem nějakého objektu.

Tato jediná lokalita ze všech uváděných je alespoň do určité míry schopná kresebné rekonstrukce. Velkou důležitost pro tuto rekonstrukci má rytina z díla F. A. Hebera (1843). Zachycuje stav, kdy ještě stály části všech čtyř stěn věže. Kolem ní jsou zachovány podstatné úseky hradební zdi, která za dnešního stavu není již v terénu patrná. I rybník byl tehdy ještě napuštěný vodou. Prakticky stejný stav ukazuje situace publikovaná A. Sedláčkem (1900, 188). Zde je ovšem průběh hradby rekonstruován tak, že vymezuje pouze malý dvorek přiléhající k věži. Při pokusu o kresebnou rekonstrukci bylo spíše přihlédnuto ke staxiimu vyobrazení Heberovu. Podoba objektů dvora, tak jak je rekonstruována, představuje jen jednu z variant řešení.

Povrchovým sběrem byla získána řada keramických fragmentů zejména z prostoru bývalého rybníka; většinu materiálu lze datovat do 15. stol. Písemně je tvrz v r. 1453- výslovně zmiňována (DD 15/269 cit. A. Profous 1951, 197). V r. 1542 se uvádí Nelechov tvrz, dvůr poplužní s poplužím v majetku Václava Sokola z Leskovce, který byl posledním samostatným držitelem (DZ 1 240 č. 557 cit. A. Profous, o. a).

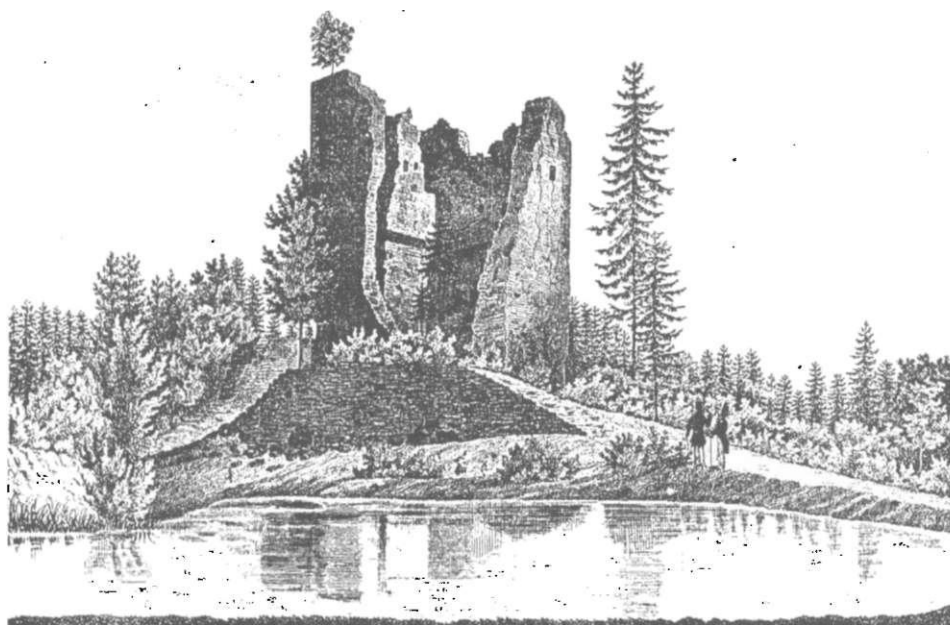
Poslední z uvedených lokalit by byla ze všech nejvhodnější pro případný archeologický výzkum. Ten by mohl zásadně doplnit naše poznání malého opevněného sídla 15. stol. a ověřit oprávněnost interpretace útvarů v předpolí tvrze. V případě potvrzení předpokladu, že jde o dvůr, by zároveň obohatil i dosavadní poznatky o středověkých dvorech při tvrzích. Shromažďování dalších informací formou povrchových průzkumů, bude samozřejmě podle možností dále pokračovat.

Obr. 9. Střítež, k. ú. Neje-
pín. Celková situace širší-
ho okolí tvrziště. Zaměření
M. Fuchs a autor.

Obr. 10. Střítež, k. ú. Neje-
pín. Celková situace s po-
kusem o rekonstrukci stře-
dověkých objektů a vod-
ních ploch.

Obr. 11. Nelechov, k. ú. Kouty. Celková situace tvrzeŠtfe a nejbližšího okolí se stopami dvora. Zaměření M. Fuchs a autor.

Obr. 12. Nelechov, k. ú. Kouty. Podle kresby F. A. Hebera ryl J. Richter (1843).

Obr. 13. Nelechov, k. ú. Kouty. Pokus o kresebnou rekonstrukci stavební podoby tvrže • dvora. Průběh hradební zdi tvrže je rekonstruován podle vyobrazení F. A. Hebera, podoba dvora je jen jednou z více variant.

Poznámka

1 Za upozornění na tuto lokalitu vděčím J. Skabradovi. Do literatury ji však uvedl již V. Huml (1974, 1982).

Literatura

- ANDERLE, J.—ROŽMBERSKÝ, P.—SVÁBEK, V., 1984: Hrad Železnice či dvůr Třebekov?, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1984, 64-72.
- ANDERLE, J.—ROŽMBERSKÝ, P.—SVÁBEK, V., 1985: Džbánec, k. ú. Nebilovský Borek, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 1985, 105-111.
- BUKÁČOVÁ, I.—MÍLER, J., 1985: František Alexandr Hebr, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1985, 5-24.
- HEBER, P. A., 1843: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser, sv. I, Praha.
- HUML, V., 1974: Šidla nižší šlechty na Táborskú a Vltavotynsku, nepublikovaná kandidátská disertace, ArÚ ČSAV Praha.
- HUML, V., 1982: Ke studiu sídel nižší šlechty na Táborskú a Vltavotynsku ve 13.-15. stol., Sborník historický 29.
- CHOTĚBOR, P.—SMETANKA, Z., 1985: Panské dvory na české středověké vesnici, AH 10, 47-56.
- CHOTĚBOR, P., v tisku: K architektonické podobě českých tvrzi v období renesance a manýriřismu.
- KASIČKA, F., 1985: Hospodářské zázemí drobných feudálních sídel ve středních Čechách, AH 10, 57-65.
- PROFOUS, A., 1947, 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a zmeny, sv. I. a III., Praha.
- PROFOUS, A.—SVOBODA, J., 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, sv. IV., Praha.

SEDLÁČEK, A., 1882, 1884, 1889, 1897, 1900: Hradý, zámky a tvrže Království českého, dli I., III., VI., XI., XII., Praha.
•SVOBODA, L., 1986: Heslo Sušiny, in: Hradý a zámky v Čechách, 373, Praha.

Zusammenfassung

Feudale Landsledlungen und Ihr wirtschaftliches Hinterland

Das wirtschaftliche Hinterland gehörte unwegdienbar zum Bild der böhmischen Kulturlandschaft im Mittelalter. Es ist vorauszusetzen, daß die gegenseitige Beziehung zwischen einer Feste und ihrem Hof sowie die Baugestalt des eigentlichen Hofes ziemlich variabel war. Wenn jedoch die Möglichkeiten der komplexen Erkenntnis der Festen selbst aufgrund ihrer ungleichmäßigen Erhaltung ziemlich erschwert sind, ist die Lage ihrer wirtschaftlichen Höfe in dieser Hinsicht unvergleichbar schlimmer. Die größte Hoffnung auf Gewinnung wenigstens eines Teils von Erkenntnissen besteht auf den ganz untergegangenen Lokalitäten. Im Laufe der letzten Jahre brachte die auf diese Lokalitäten eingestellte Forschung immerhin gewisse Ergebnisse.

Bei Hof Holešovice führt A. Sedláček die Situation einer kleineren und einer größeren Feststätte an. Auf der größeren Feststätte ist ein Teil Mauerwerkes des Hauptwohgebäudes erhalten, außerdem stand hier noch ein anderes Gebäude von nicht bekanntem Zweck. Der erhaltene Hof war mit einem Wall und mit einer walzförmigen Bastion befestigt und enthält einen Renaissance-speicher.

Die ausgedehnte und in einer markant im Terrain hervorstehenden Lage situierte Feststätte heim Dorf Záravice hat in ihrem Vorfeld auch offensichtliche Reliefsuren von Bauten, die mit der Befestigung nicht direkt zusammenhängen. Sie können für Reste eines wirtschaftlichen Vorfeldes gehalten werden. Der Namen der ursprünglichen Feste ist nicht bekannt, manche Autoren legen hier Sušiny, ein Dorf mit einer Feste, das Ende des 15. Jahrhunderts untergegangen ist.

Eine kleine Feststätte mit Mauerwerkresten ist im mittleren Weiher im mittelalterlichen Feudalsitz in Branovice, belegt. Das Dorf sowie die Feste sind untergegangen, es hat sich nur ein Hof erhalten, der Möglichkeiten zu baugeschichtlichen Untersuchungen von baulich gut erhaltene Lokalitäten bietet. Seinen Kern bilden zwei Renaissancegebäude, davon ein Wohngebäude, und die ursprüngliche Verschanzung mit einem Tor. Um das Jahr 1600 wurde der Hof um eine umfriedeten Garten mit der Residenz des Ferdinand čabelický von Soutice erweitert. Der Hofaufbau der Renaissance und der Spätrenaissance wird im vorbereiteten Beitrag über die böhmischen Festen in der Zeit der Renaissance und des Manierismus ausführlicher ausgeweitet werden.

Die Lokalität Doubravka ist ein Überrest des untergegangenen Dorfes Doubravice. Es haben sich hier eine runde Feststätte und nicht weit davon Spuren von einigen niedergegangene Objekten erhalten. (In einem von ihnen wurde eine größere Menge von ausgebranntem Mauerlehm festgestellt). Unter Berücksichtigung, daß die Fläche mit diesen Objekten durch eine Steinmauer eingegrenzt wurde, sind die festgestellten Gebilde eher für Überreste eines wirtschaftlichen Hofes als für dörfliche Verbauung zu halten.

Die Feststätte Stfitež ist in einem ehemaligen Teich situiert, der einen Teil des ganzen Systems von Wasserbehältern bildete. Die Mauerreste des Wohnteiles der Feste belegen das Bestehen eines zweiraumigen höchstwahrscheinlich tunnförmigen Gebäudes. Mit dem Teichdamm hängt einerseits eine Rampe, auf der man bis zum Teichboden herabsteigen kann, andererseits eine größere, durch den ehemaligen Wassergraben vom Ufer abgetrennte Fläche zusammen. Diese Fläche weist mehrere Vertiefungen auf, die die niedergegangenen Objekte indizieren. Der (heute trocken) Wassergraben kann ein Zuleitungskanal und einer der Objekte könnte dementsprechend eine Mühle gewesen sein. Es besteht die Frage, ob die beschränkte Fläche genügend Raum für den ganzen wirtschaftlichen Hof gewähren konnte.

Die gut erhaltene Feststätte Nelechov trägt bis jetzt eine Turmruine, die den Hauptbau der hiesigen Feste darstellte. Der Graben ist an der Nordseite zu einem kleinen Teich erweitert, der Wall verläuft nur an der West- und Südseite. Südöstlich von der Feste befinden sich auf der Fläche jenseits des Grabens Reliefsuren eines Hofes, die zum Teil an die Befestigung anknüpfen. Für eine Vorstellung von der ursprünglichen Gestalt ist die Abbildung aus dem Werk von F. A. Heber (1843) wichtig, die auch noch wesentliche Abschnitte der heute ganz untergegangenen Schanzmauer, einen mit Wasser angelegenen Weiher und Ruinen aller vier Wände des Wohnturms darstellt. Beim Versuch um eine zeichnerische Rekonstruktion wurde mehr diese Abbildung als die von A. Sedláček publizierte Situation berücksichtigt. Hier ist der Schanzmauerverlauf so rekonstruiert, daß er einen kleinen Hof, der breitgemäß nicht über den Turm hinaus reicht, abgrenzt.

Die letzte von den angeführten Lokalitäten wäre ihrer guter Erhaltung halber für eventuelle archäologische Forschung am meisten geeignet. Die durch Sammeln auf der Oberfläche gewonnene Keramik stammt in allen Fällen übereinstimmend aus dem 15. Jahrhundert. Das Zusammen-

bringen des Dokumentationsmaterials zur Problematik der Beziehung zwischen den Festen und ihrer wirtschaftlichen Höfen durch oberflächige Untersuchungen wird den Möglichkeiten entsprechend weitergehen.

Abbildungen:

- Abb. 1. Holešice, Kat. Chrast. Gesamtsituation von zwei Festestätten und einem Hof nach A. Sedláček.
- Abb. 2. Holešice, Kat. Chrast. Gemessene Terrainskizze einer größeren Festestätte. Vermessung der Autor.
- Abb. 3. Festestätte bei der Gemeinde Žáravice (Sušiny?), Gesamtsituation. Vermessung M. Fuchs und der Autor.
- Abb. 4. Branovice, Kat. Dobšice. Ausschnitt aus der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1828.
- Abb. 5. Branovice, Kat. Dobšice. Ansicht der Festestätte im Teich. Foto der Autor.
- Abb. 6. Branovice, Kat. Dobšice. Ansicht von der Festestätte zum Hof. Im Vordergrund der Teil aus der Zeit um das J. 1600. Foto der Autor.
- Abb. 7. Branovice, Kat. Dobšice. Klüne Schießchartenfenster in der nördlichen Schanzmauer des Hofes. Foto der Autor.
- Abb. 8. Doubravka, Kat. Újezd. Gesamtsituation der Festestätte und Spuren eines Hofes. Vermessung I. Boháčova, Z. Smetánka und der Autor.
- Abb. 9. Strátež, Kat. Nejepin. Gesamtsituation der breiteren Umgebung der Festestätte. Vermessung M. Fuchs und der Autor.
- Abb. 10. Strátež, Kat. Nejepin. Gesamtsituation mit einem Versuch um Rekonstruktion mittelalterlicher Objekte und Wasserflächen.
- Abb. 11. Nelechov, Kat. Kouty. Gesamtsituation der Festestätte und der nächsten Umgebung mit Spuren nach einem Hof. Vermessung M. Fuchs und der Autor.
- Abb. 12. Nelechov, Kat. Kouty. Nach einer Zeichnung F. A. Hebers gestochen von J. Richter (1843).
- Abb. 13. Nelechov, Kat. Kouty. Versuch um eine zeichnerische Rekonstruktion der Baugestalt der Feste und des Hofes. Der Verlauf der Schanzmauer ist nach der Abbildung von F. A. Heber rekonstruiert, die Gestalt des Hofes ist eine von mehreren Varianten.